

ELEMENTI FILOZOFSKOG I MITSKOG U DJELIMA MARINA DRŽIĆA

Ljerka Šifler-Premec

Renesansni postulat duhovne jedinstvenosti svijeta kompleksni je fenomen koji je moguće sagledati u nizu njegovih posebitosti, u plastici, slikarstvu, pjesništvu i drugim oblicima duha čije konstante valja otkriti ispod raznolikosti i pomičnosti simbola i fermenata koji zastiru tu unutarnju jedinstvenost.

S vremenom na vrijeme naziremo samo jedan više ili manje dubok vid ove jedinstvenosti: njeno definiranje putem nekoliko očiglednih kompleksa na koje se svodi mnoštvo relacija. Tu je očiglednost razdoblje renesanse neprekidno osvajalo u traktatima, disputama, spisima, poslanicama, filozofsko-estetskoj djelatnosti, tragajući za ravnovjesjem između elemenata i sintezom koju je bila dosegla antika.

Pred gigantskim zadatkom vlastitog suočenja sa svijetom i sa svom težinom naslijeđenog, pojedinac se našao u nezavidnu položaju, podijeljen između utjecaja, preuzimanja, pozajmica i adaptiranja, između konvencionalnog i osobnog nazora o svijetu.

Čovjek kao temeljna filozofska kategorija i njegov položaj u svijetu u razdoblju renesanse izraz je tendencija jedne misli koja na osnovu cjelokupnog povijesnog iskustva i vlastite spoznaje traži rješenje svojih pitanja i problema. Posebice je značajan udio naših mislilaca, teorijski

i praktički angažiranih u doprinosu filozofijskoj misli tadašnje Europe. Gučetić, Patricije, Monaldi, Medo, Dragišić imaju kao svoj predložak antičke filozofe, ali su njihovi problemi i rješenja novovjeki. Reminiscencije iz klasične literature i filozofske vizije stare Arkadije zajednički su izvor iz kojih niče humanistički verizam generacije dubrovačkih pjesnika, literarna mitologija Vetranovićeva i Bunićeva poprima regionalnu boju i folklorni elemenat, konkretnu realizaciju, prostorno-vremensku. Univerzalna ekspanzija Aristotelovih pjesničkih pravila nalazi svoj dinamički razvoj u našem duhovnom prostoru. Petrićeve spekulacije o pjesničkoj umjetnosti i njenom *štostvu* (*veritas historica, veritas philosophica, veritas relativa*) tragaju za povijesnom, filozofskom i relativnom istinom na isti način na koji o istim pitanjima govore monolozi komediografa 16. stoljeća, njihovi prolozi i neoplatoničke doktrine epa i pastorala koji, sa svoje strane, poniru u tokove didaktičke mitologije toga doba. Ako je govor o utjecajima, primanjima i pozajmicama, valja reći da su ti naši utjecaji, ta naša primanja i te naše pozajmice *adaptacije*, i klasičnih autora i talijanskog neoplatonizma u filozofiji, da one predstavljaju slobodnu tribinu vježbanja, živi primjer izricanja vječnih problema iz aspekta osobnoga povijesnog duha našeg čovjeka, puna smijeha i suza njegove kulturno-povijesne egzistencije.

U tom svekolikom igralištu ideja, utjecaja, autoriteta, nasljeđa, pobijanih i štovanih, Držićev je TEATAR osebujan fenomen te duhovne jedinstvenosti svijeta o kojoj govorimo. Parafrazirajući odmah početka Lorcinu *Riječ o teatru*, možemo reći da je Držićev teatar »škola plača i smijeha i slobodna tribina na kojoj ljudi mogu iznijeti na vidjelo stare i lažne morale i živim primjerima objasniti vječne zakone čovječjeg srca i njegovih osjećaja«¹.

Hoće li filozof (a to mora) poduzeti posao preispitivanja izvora i elemenata kojega duhovnog fenomena, kao što su to sa svoje strane već učinili povjesničari književnosti, umjetnosti, teatra, valja to učiniti s posebitom mjerom opreza, gotovo nevidljivo, slijedeći »pčele nevidljivog« (prema Rilkeu), skrovitu filozofiju sadržanu u Držićevu opusu.

Swjesni konsekvencija jednog takvog napora dodirivanja nedodirljivog na nedodirljiv način, otpočinjemo govor o Držiću-misliocu koji jest i Držić-pjesnik, Držić-komediograf, Držić-mitolog, kao o govoru o vraćanju motiva i izvorima, simboličko-polivalentnim perspektivama, formalno-tematskoj koherentnosti koja se u njegovu djelu ukazuje kao svojevrsna metamorfoza razuma i imaginacije.

Držićev teatar kao odslika duha renesanse obnavlja stare filozofsko-mitske sadržaje sa željom da vrati sklad i jedinstvo kozmosa, da posvijetli lice ljepote, ljepote prirode i žene kozmosa općenito. Alegorijsko tumačenje perioda humanizma i renesanse svojim neočekivanim i privlačnim inovacijama i skrivenim filozofemima jedno je od dimenzija tog doba, izraz usmjerenosti ka čudesnom i neobičnom, fiktivnom i misterijskom. Sintagma poganskog i kršćanskog jedna je od obilježbi firentinskog neoplatonizma koji je prisutan i u naših mislilaca. U poetici legendarnog i čudesnog, obuhvatnoj sistematizaciji pjesništva do njegovoga vremena, kakvu je polemizirajući s Aristotelom poput kakvog suvremenog jezičnog analitika, piše Franjo Petrić, postuliran je ontološki status umjetnosti. U horizontu spoznaje dodiruju se dva svijeta: *vanjski i unutarnji, privatni i javni, svijet zbilje i pričina, sjene i stvarnosti*. Kozmički dualizam Držić proteže i na etičko-moralni:

... Čudan ti je animao čovjek... i razlike ti su naravi u njemu... jedni su... naravi tihe, s kojom se može govorit, koji razlog primaju i slijede, koji svijet razumiju, koji meni paraju pravi ljudi. Druzi su naravi tvrde, od kamena, kojijem para da su razumni, a š njimi se ne može govorit;²

I čovjek igra različite uloge s obzirom na razne situacije i stajališni iskustveni kut. Ti su svjetovi pokatkad u ravnojvesju. Znanje je obavijeno tanjom postanka. Mitski poredak, um, »razum od svita«, kako kaže Držić, upravlja ovim svijetom, i on je taj koji, u skladu sa stoičko-kršćanskom idejom providentnog poretka, upravlja svijetom:

*Narav je dala red svemu i dobro bitje;
zimi je dala led, a prolitju cvitje;
dala je mladosti snagu i veselje,
dala je starosti nemoć i dreselje³.*

Ideal grčke kalokagathije karakterizira cjelokupnu filozofiju renesanse. Renesansne teorije lijepog i ljubavi, posebice one talijanske, ali i naše, sažimaju neoplatoničke teme. *Intelekt* odnosno *ideja*, *ljubav* odnosno *svjetska duša*, *par ljepota-dobrota*, *vrлина-mudrost-krepost*, sinonimi su koji svi iskazuju estetsku viziju kozmosa, izražavaju svijet estetski zasnovan. Ljepota postaje oblikom društvenoga upravljanja i

osnovnim impulsom, movensom svijeta. Ijubav k lijepom prolazi kroz metafizička putovanja i u Držića. Kad je riječ o težnji k lijepom, riječ je o dobrom i istinitom. U sveobuhvatnom misticizmu, konkretna, osjetilna ljepota združuje se s duhovnom, božanskom ljepotom, a filozof i pjesnik, svak na svoj način, čitava života traga za tom ljepotom.

Držićev opus duguje platoničkoj teoriji Erosa. Svijet jest manifestacija ljubavi, a to je i komedija sama. Svojom koncepcijom jedinstvenosti svijeta i njegove oduhovljenosti neoplatonički je monizam prisutan u Držićevim komedijama. Sva su lica Držićevih komedija vezana jednom Arijadninom niti koja ih sve drži na okupu. Na tim je osnovama sagrađena zgrada novoga senzualističkog sistema. Držićeve spekulacije o ljubavi sadrže kozmološki, moralni i socijalni aspekt koji je jednako prisutan i u neoplatoničkoj filozofiji. Kao što postoje dvije istine, dva svijeta, tako postoje i dvije ljepote, zemaljska i nebeska. Razlog postojanja te dvije ljepote Držić stavlja u razum naime svjetski um, ficinovski shvaćen. Refleksija o lijepom obogaćena je u Držića jednom novom komponentom: ljepota postaje istinskom *potrebom* i obilježbom čovjeka pojedinca. To jest želja za uživanjem, radošću i igrom.

Linija koja ide od Hesioda, Empedokla, preko Platona do Ficina i renesansnih pisaca u traktatima o ljepoti i ljubavi, linija je mitskog primaverizma, vedre kontemplacije života, shvaćanja života kao gozbe i sreće, talijskog elementa. Držićeve vile, nimfe, pastiri i pastirice, obuzeti ljubavlju, postaju personifikacijama životnih sila obnavljanja. Idilički, bukolički svijet pozornica je Držićevih igara, a u pastoralnom osjećaju prirode, s razlikama u stupnju, intenzitetu, javlja se duh epohe, manifestacija odnosa čovjek-priroda, fundamentalnog filozofijskog odnosa JA i SVIJETA, renesansne koncepcije KOZMOSA, savršenog i skladnog uređaja u kojemu svaka funkcija i akcija zaprema određeno mjesto u hijerarhijskoj skali velikog lanca Bitka.

Ozbiljnom, stvarnom svijetu u Držića je suprostavljen, nadređen ne-ozbiljan svijet, ne-stvaran, svijet igre, maske, u-topijskog, mitskog. Što u tom predstavlja svijet igre i kozmičkog?

Držić-lakrdijaš, svećenik, konspirator, utopist, neobična je i kompleksna ličnost 16. stoljeća, kako proishodi iz analiza Crohije, Skoka, Rešetara, Krleže, Jeličića, Šveleca, Košute, Franičevića, Foteza, Čale i drugih, koja u sebi sažima one osebuje kao i generalne odrednice razdoblja renesanse, njene višedimenzionalnosti, njenih kolebanja i sumnji, njenih zanosa i beskrajne radosti, njenih pitanja i interesa. Eliminiramo

li kod Držića ono što se terminološki određivalo preuzimanjem i pozajmicama iz sijenske rustikalne drame, plautovske komedije i talijanskog teatra njegova vremena, učene komedije, valja nam se ustaviti na onom sloju Držićeva opusa koji predstavlja zajednički humus svih tih anamorfoza, pričina i obrata, kalambura smijeha, poruge, gorke šale i ironične podsmješljivosti, a to je Držićev *osobni nazor o svijetu*, njegova moć oblikovanja naslijeđenoga lanca građe, novog otkrivanja već poznatog i iskorištenog, *način* Držićeva dohvaćanja svih mogućih svjetova kao *igre snage i sukoba*, to je način Držićeva oživljavanja mitske zbilje kao temeljnih egzistencijalnih problema čovjeka uopće, a ne samo čovjeka renesanse, po čemu Držićev teatar ostaje svezremen, jer zadovoljava zahtjevima teatra kao umjetnosti u skladu s principima estetike.

Stvarno i nestvarno, svakodnevnica i teatar. Pojava, pričin i zbilja. Stvarno i utopijsko: nazivlja uzeta iz različitih duhovnih područja, ali s istim zajedničkim korijenom, ishodištem iz kojega proishode razlike i dvojnosti. Nije riječ o reduciranju svekolike stvarnosti na nekoliko arhetipova ljudskog mišljenja, već o mogućnosti upita o onom što drži na okupu nešto kao cjelinu, što naoko raznolike elemente stapa u jedinstveni organizam, bila to pjesma, slika, komedija, pastorala ili tragedija.

Djela naših humanista i renesansnih pisaca u svom historijskom trajanju nose i čuvaju neka od temeljnih čovjekovih pitanja o biti čovjekovoj, njegovoj svijesti o prirodi, ljudskoj sudbini i slobodi, te odgovore na njih.

Od Česmičkog, Crijevića, Bunića, Pucića, Lucića, Hektorovića, Gučetića, Patricija, Meda, Monaldija, Nalješkovića i Držića, otvaraju se nizovi filozofskih problema, ne linearno shvaćeno, nego ta djela objavljuju i čuvaju jedinstveni napor idejno-doživljajnog odnosa prema sveukupnosti zbivanja. Po tom svom odnosu, kao prenosnici jedinstvenog kruga pitanja, ta djela postaju kritičkom projekcijom jedne misli, jednog nazora na svijet. Sva ta djela na sebi svojstven način posežu za onim slojevima koji oživljavaju izvornu stvarnost, zbilju, »izokrenuti svijet«, prema Hegelu.

Fenomen oživljavanja antičke mitološke tematike i poganskih ideala ljepote i životne radosti u renesansi, poznat je i kompleksno obrađen fencmen. Grčka mitologija koja i dalje živi u europskoj kulturi epohe

humanizma i renesanse u našem mediteranskom kulturnom krugu ima funkciju otkrivanja modela značenja svijeta i čovjekova života. Univerzalnu dimenziju mitskog, počevši od Pucićevih ljubavnih elegija, Benešićevih epigrama, do Zoranićevih *Planina*, Vetranovićevog *Orfeja*, do Držićevih pastoralna, osjećamo kao dimenziju univerzalnih sadržaja ljudske povijesti, i to ne kao primjere knjiške erudicije, karakteristične za to doba ili kao pokušaj koji završava neslavno kao svako epigonstvo.

Kao predstave intenziviranog doživljaja stvarnosti, kao transpozicija mitskih slika i priča, ta djela katkad i sama izriču ideje-pokretače tih slika, te razloge koji su ih stvorili, odnosno pokrenuli filozofsko-mitsku tradiciju. Lijep primjer za to nalazimo u posveti *Pjesni razlika* Dinka Ranjine Mihui Menčetiću, »plemenitom knjižniku, vlastelinu dubrovačkom« iz 1563. godine, gdje se navodi i pojašnjava interes za Platonova djela, interes koji vlada cijelim tim stoljećem.

Valja nam pojasniti posebitosti tih transformacija starih pojmova i starih mitova u svijet osobnih interesa i težnji. Valja nam ispitati kako neki osnovni elementi ljudske kulture koji se konkretiziraju mitskim govorom postaju *interpretacijom*, *prevodjenjem* na jezik i značenje stvarnosti, kako postaju »izokrenutom stvarnošću«, sadržajem i smislom ljudskog postojanja.

U djelu Marina Držića moguće je promatrati elemente mitskog zanos, doživljaja svijeta, zahvaljujući kojemu cjelokupna građa umjetničkog oblikovanja u svojoj slikovitosti i simbolici kreće prema realističkim renesansnim tendencijama. U Držićevim djelima uočavamo neke nove funkcije antičkog mita. Renesansne doktrine odnosa između JA i SVIJETA, DUHA i MATERIJE, DUŠE i TIJELA, INDIVIDUUMA i KOZMOSA, MISLI i ČINA, LJUDSKE SREĆE u Držićevim farsama, komedijama, a posebice pastoralima odražuju se u autentično mitskoj umjetničkoj koncepciji.

U bogatim manifestacijama života koje daje Držićev teatar pokazuje se pored Držića-pjesnika, Držića-komedijografa i posao Držića-*mislioca* koji uzima iz mitske tradicije ne bi li je utkao, pretočio u nove sadržaje, dao im nov oblik u novoj strukturi odnosa pojedinca pa i zajednice i društva. Držićevo *prestvaranje*, preradba mitskih osoba i situacija odvija se *spoznajom* koja jest *smijeh*. Držićeva komika dohvaća misao snažnije od kontemplacije, lakše, poput slobode, poput bezgraničnog razodijevanja i igre, poput prvog pokretača, kako ga shvaća Bergson u svojoj raspravi o smijehu. Oštrim, otvorenim smijehom u

kojemu jest i tragički brid, humornošću punom tihe kontemplacije, Držić svoj nazor odijeva u ruho mitskog. Kako je to mitsko konkretizirano u Držićevu svijetu igre?

Mitski jezik Držićeva Dugog Nosa iz *Pozdrava Dunda Maroja* pokazatelj je Držićeve osobne mitologije kojoj je prethodilo mnoštvo »titravih snopova svjetla uperenih prema čovječjoj unutrašnjosti, dobivajući vlastitu boju i koheziju samo od boje doživljenog materijala. One trenutno zabljesnu na tom svom putu iz dubina doživljaja do ljudskog glasa u svom pjesničkom svjetlucanju...«⁴, prema riječima Branka Gavelle koji jedini vidi Držićevu *dušu filozofa*.

Slika koju raskriva Negromant, jer on jest taj koji prema tradiciji posjeduje tu snagu, univerzalna je i pojedinačna istovremeno, poput slike drevnih legendi i mitova.

Otpočeli smo ovo raspravljanje o elementima filozofskog i mitskog kod Držića ovom slikom koja kristalizira i čudesno lomi zrake cjelokupnog Držićevoga životnog nazora i misaone koncepcije. Držićeva mitološka vizija jest *komunikativna*, da se poslužimo jezikom suvremene egzaktne znanosti, ona se nameće »duhovima javnosti«, ona govori SKUPU, ona predstavlja *dijalog između pisca i publike* putem *djela*, ona dakle posjeduje realne koordinate, njome se uspostavlja paralelizam mita i estetskog realiteta utopije. Prvo određenje shvaćenog sadržaja u Držića dobiva jednu novu, dodatnu odredbu, naime *komunicira*, zadobiva *viši stupanj određenja* (vidi, Rikard Simeon, Encikl. rječnik lingvist. naziva, MH, Zagreb, 1969).

Držićeva komedija već po svojem obliku, po svojim zakonitostima igre, čina, sadrži obilježbe mita: *s m i j e h* koji sve te događaje privodi u život, aktualizira ih, afirmira životno, koji *čini što hoće*, raspolaze stvarnošću kao svečanošću, slavi tu stvarnost, i u tom obrednom, svečanom renesansnom doživljaju stvarnosti Držić uzima događaj i postavlja ga u osobni fokus prikazivanja.

Držićev događaj postaje mitski, vječan: zbivajući se *s a d a*, on se *z b i v a o d v a j k a d a*: tipovi, događaji, okolnosti mogu se ponoviti; tipični i vječni, oni nose strukturu mita: ponavljanja, pretvaranja u igru, u čin. Saopćavajući svoju predodžbu svijeta Držić nam je daje slikama, događajima i radnjama. Kako renesansa još uvijek vidi svijet kroz konvencionalnu mitologiju, gdje se mit, fantastično, utopijsko javljaju ili kao književne sheme ili kao književna umijeća, kako se svijet javlja kao sintagma sigurnosti i okultnih sila, vizionarnog i halucinantnog, u

jedinstvu suprotnosti, poganski čudesnog i konkretno-zbiljskog, rustikalnog, dubrovačkog, folklornog, gdje se humano miješa s nadnaravnim, ta se dva poretka kod Držića miješaju, realno se veže s irealnim. Slika te sintagme jest i Držićev Negromant, neusprediva slika-simbol u našoj staroj književnosti. Njena čvrstina i identitet u svijetu Držićeva smijeha realistički je izraz čovjekove težnje za nevinošću, čistoćom, idiličkim, romantičkim, panegiričkim, za zlatnim dobom čovječanstva.

I prije Držića, u petrarkističkih pjesnika, u Lucića i Hektorovića napose, javlja se motiv o razdobljima svijeta, refleks Hesiodovih *Poslova i dana*, Platona, Ovidija, Vergilija, kao svijest o promjeni koja se javlja u ruhu utopijskoga u Hektorovićevu sentenciozno-alegorijsko-naturalističkom spjevu *Ribanje i ribarsko prigovaranje*. Pjesnikova svijest oblikuje tu cijelu malu antologiju filozofskih ideja koje iznose Paskoje i Nikola u obliku pitanja i odgovora. Kod Hektorovića nailazimo na sliku *aurea aetas*:

*Tuj bi pripovisti vrimena staroga
Kojih se dosta ští do dneva ovoga,
Kad su živinice ričmi govorile
I kada su ptice pojuć svih učile
Ki putuju gorom, neka bilja znaju,
Uzbudiv se zorom, kû kripost imaju,
Zelena dubrava kad tîkom teciše,
Košuta kon lava brez straha kad biše,
Zec tokoj kon harta gdi se ljudi čude,
Prid kim vas posarta kad ga tirat bude,
Kad voćke gredihi pustiv perivoje,
Rike pristanihu brez barzine svoje,
Kad sitnije uzbisni naglo postupajuć
Za slatkost od pisni Orfeja sličajuć.⁵ (1219—1232)*

A kod Držića iznosi je Negromant:

Tuj nađoh pravi život, veselo i slatko brijeme od prolitja, gdi ga ne smeta studena zima, i gdje ruži i i razlikomu cvitju ne dogara gorušte ljeto, i gdje sunce s istoči vodi tihi dan samo od zore do istoči i od istoči do zore; a svitla zvizda Danica ne skriva se kako ovdí meu vami, ma svitlo svoje lice na bilomu prozoru

na svak čas kaže; a zora, koja rumenimi i bijelim ružami cafti, i ne dijelja se s očiju od dražijeh ki ju gledaju; a slatki žuber od razlicijeh ptica sa svijeh strana vječno veselje čine. A ostavljam vode bistre, studene ke, odasvud tekući, vječnu hranu zelenim travam i gustomu dubju daju; a bogata polja ne zatvaraju dračom slatko, lijepo, zrijelo voće, ni ga lakomos brani ljudem, ma otvoreno sve svakomu stoji. T u j n e i m a i m e n a »m o j e« i »t v o j e«, m a j e s v e o p ć e n o s v i j e h, i s v a k j e g o s p o d a r o d s v e g a. A ljudi koji te strane uživaju ljudi su blazi, ljudi su tihi, ljudi mudri, ljudi razumni. —⁶

Prostor Držićeve komedije prepoznaje prapostojbinu ljudskog duha koja se snagom njegove mitske slike bliži estetskom realitetu.

Slike klasične utopije predstavlja povijest ljudskog duha, njegovih promjena i obnova, san univerzalne sreće na zemlji, spas od grijeha, zla i smrti, od nesavršja i prisvajanja. Krug motiva koji od najstarijeg predanja ulazi i u pjesništvo i u filozofsku refleksiju u pisaca renesansnih poetika, sabire se i u djelima naših pjesnika i mislilaca. U Držića su to motivi koji okružuju sliku *aurea aetas* (prizvuci Vergilija, Tibula, Ovidija), a koji postaju predmetom analiza renesansnih traktata o pjesništvu⁷. Ponajprije motiv *vječnog proljeća* i *vječne mladosti*, za kojom žude svi, suglasja *ljudskog* i *prirodnog*, *prirodnog jezika* (motiv Orfeja) koji će ostati trajan motiv, a posebice će o njemu misliti panzofi 17. st., osjećaja *zajednice* (tuj ne ima imena »moje« i »tvoje« — u Držića), *zemlje darovateljice* i *sveopće sreće* (eudajmonizam), sve motivi koje nalazimo od Platona, Vergilija, Tibula, Ovidija, Sannazara, Tassa, Petrića, Gučetića, Campanelle, Morusa, Shakespearea, sve do Rousseaua i Novalisa, da ne navodimo dalje, a javljaju se u okviru religiozno-biblijske tematike, kršćansko-pastoralne simbolike ili hermetičko-mitološke problematike kao trajno prisutan filozofski motiv, poticaj mišljenju i pitanjima.⁸

To vraćanje arkadijskom zlatnom dobu, kao estetskom prividu, u renesansi je to znak uspostave novog dualizma: umjetnost-život, pričini, iluzija-stvarnost.

Interpolacija filozofije u literarni tekst, u Hektorovićevo spjevu kao i u Držićevim komedijama, javlja se kao posebita tematska obradba

problema čovjekove egzistencije, gdje *filozofsko pitanje* postaje predmetom razgovora, projicirajući se na predložak književnog teksta. Iz toga nastaje organska zajednica, jedinstvo između umjetničkog realiteta i potrebe pjesnikove za iskazivanjem životnog programa putem nekoliko središnjih tematskih cjelina: čovjek, bog, duša, svijet. Treći dan Hektorovićeve Ribanja razvija upravo takvu jednu bogatu sliku obradbi moralno-praktičkih ciljeva čovjeka i humanuma i predstavlja izuzetnu literarnu transpoziciju određenih filozofskih premisa. U trodnevnom putovanju odvija se putovanje spoznaje i samospoznaje čovjeka u kontaktu s okolišjem kroz koji simbolički prolazi čovjek. Kao reminiscencija filozofskih sistema (od orfičke noći — Ribanje, stih 908, preko motiva Sokratove spoznaje — st. 911, shvaćanja o duši — st. 927—928, o jeziku — st. 491, do Platonova postulata »budi lijep u sebi!« — st. 975—978, pitagorejske mirne harmonije, tjelesna zdravlja i bistrine duha), Hektorovićev nam spjev reflektira novovjeko realističko postuliranje čovjekova dostojanstva, iskazuje njegovu težnju prema redu i skladu, duševnom i tjelesnom (pravda, sloboda), proklamirajući aksiološke kategorije, ideal *lijepa života, života u lijepom i života kao ljepote*, naglašavajući nov odnos između prirode i ljudskog rada, u čemu se sastoji smisao i značenje prirodnog života. Valja se samo sjetiti atmosfere Hektorovićeve *Tvrđalja*, iz stihova koji ilustriraju tu dimenziju pejzaža koji rukom čovjeka dobiva jedno više određenje u skladu ljepote i poezije, ili na primjer pohvala što je jednako snažno izriče svom *Trstenom* Nikola Gučetić.

* * *

Iz osnovnog filozofskog uvjerenja da je svijet komedija za čovjeka koji misli, Držićev svijet vila, satira, seljaka, godišnjica, slavi Dionisov mit, mit Arkadije, radosti, cvijeća, vječnog proljeća, životne opijenosti i ugone. Ugoda je kod Držića afirmacija slobode, ljubavi kao vrhovne snage i pokretača svijeta.

Mitologija svakodnevnog života, svakodnevne poezije iz koje je satkan život, kao iz igre smijeha i plača, pohvala je čovjeku »čista srca«, pohvala prirodi i prirodi čovjeka koji vlada svijetom svojih strasti i nadnaravnim svijetom, pohvala čovjeka koji je svjestan činjenice da je rob njemu tuđih sila, ali i činjenice da može vladati sâm svojim postupcima.

Umijeće življenja, umijeće prilagodbe uvjet je sretna života. Iz Epikurova životna ideala uživanja, ugodnosti, slobode, smijeha kao ozdravljenja, postavlja Držić neke od vlastitih premisa čovjekove egzistencije: paralelno s pjesničkim modelom formira Držić i svoj politički model. Otvoren prema istini, državi, sagledavajući zbilju koja je »12 ludih nakaza«, Držić zasniva jednu mitsku topografiju, obnavljajući mitsko zlatno doba kako bi proveo kritiku fenomena zabluda, negativiteta, loše prirode, iluzije, koja ima određenu ulogu: suprotnost pravih i lažnih želja i potreba. Držićev ideal mudraca prikazba je onoga koji stoji u sredini krajnosti:

— *Ne mjerim ja gori nebeske visine, ni pamet mā
nori toj morske dubine, u sriedu udaram, blaženi gdi
idu, sam sebe ne varam hode u nevidu* —⁹

i poznaje načina da u toj igri sa srećom izađe kao pobjednik:

— *Ma se je trijeba s bremenom akomodavat; trijeba
je bit vjertuozu tko hoće renjat na svijetu. Kralj je
čovjek od ljudi, kad se umije vladat. Nije ga imat
dinar, er vidim mnoge s dinarmi potištene; nije ga bit
doktur, er vidim mnoge te brigade fantastike; nije ga
bit junak s mačem u ruci, er su ti većeokrat ali ubijeni
ali su ih pune tamnice; nije ga bit poeta ni komedije
umjet činit, er tizijem svak ore i na svaki ga pijer hoće
operat, kao bastaha, a umjesto zahvaljenja da mu reku:
»Ne valja ništa, izdeni!«, i da mu neprijatelji ostanu;
nije ga bit mužik, er tizijeh druzi čine pjat kad veću
volju plakat imaju.*

*Treba je biti pacijent i ugodit zlu bremenu, da se pak
dobro brijeme uživa.*

*»Pomete, opravi mi«, — opravljam; »Pođ za mene« —
idem; psuj me, — podnosim; ruga se mnom, — za
dobro uzimljem. Ovaki ljudi renjaju!»¹⁰*

Biti »gospodarom od svega« tajna je ljudskog života, a onaj koji to umije zadobiva najveću mudrost, vrline i duševni mir.

Filozofske ideje što ih sadrže djela Marina Držića, koje nam pokazuju njegov svjetonazor, najljepši su primjer renesansnog optimizma,

realističkih etičkih koncepcija. Spoj duhovnog i fizičkog zdravlja, život u skladu s prirodom, tj. razumom, ideje su što ih izriče vila iz *Tirene*, a pastiri ih svojim životom potvrđuju. Govor vile u *Tireni* kao prisjećaj i daleki odjek antičkih misterija i poganskih obreda žrtvovanja lire, srca i pjesme, motiv jest koji nalazimo u slikarstvu i plastici renesansnog doba, neoplatonički obojen: to je onaj isti Ficinov *mens, idea*, odnosno *anima mundi*, a o tomu je riječ i kod našega Držića:

— *Ja vam ću vila dat darove tej sada
ke ne biste pitat umjeli nikada:
pastirom vas razum od svita i znanje,
satirom pamet, um i ljudsko spoznanje.* —¹¹

Pojavnost i predmetnost pak javlja se jednim vlastitim duhovnim značenjem. Antička koncepcija prirodne radosti, veselja i razdraganosti kao dijela uživanja u Držića se javlja u novom ritmu i himničkom doživljaju svijeta. Boja, svjetlost, glasovi, priroda, znanje, duša jesu lijepi. Ova ljepota dvojne je prirode: ljepota zemaljska i nebeska. U kozmičkoj dihotomiji Držića zanima onaj prvi momenat: ljepota zemaljskog života, ljepota prirode i čovjeka koje su izraz, nepotpun i krnj, nebeske ljepote, ali zato jedini i pravi zbiljskog čovjeka koji sebe neprekidno dokazuje: u susretu s drugima, sa sebi ravnima kao i nadnaravnim, sa svijetom privida, uobrazilje, sa svijetom vila i maga. Taj drugi svijet međutim eksplikacija je, pojašnjenje i identifikacija iskonskih ljudskih težnji. Umjetnost nevinosti, traganje za nevinom i čistom zemljom, neiskvarenom ljudskom zavišću i lakomošću, kroz polje smiješnog završava osobnom Držićevom topikom, zemljom bukoličkom, koju Držić za sebe i za nas iznova otkriva.

Držićeva mitska vizija pravog etosa čovjekova literarna je metafora, jedinstvena u našoj književnosti 16. stoljeća. Predodžba raja, predodžba jednoga svijeta istinskog ljudskog iskustva i pravih vrijednosti iskazana je slikama koje prikazuju vrijednosti »prava života«, »zore«, »ruža«, »blagosti«, »tišine«, »mudrosti«, »razuma« i »ljepote«. Prikazba »ljudi nazbilj« Negromanta koji jedini »može u te strane proć«, i njihove negativnosti, »ljudi nahvaod«, »sjeme tugljivo«, u Držićevu apstraktnu slikopisu, mitskom oponašanju događaja koji su se dogodili nakon Saturnova pada i preobražaja svijeta, postaje dimenzija sudbe čovjeka, njegova iskona i momenta u kojemu je njegova egzistencija stavljena u pitanje. Dualnost dobra i zla, svijeta zbilje i privida, vremena početka

i kraja, implicira dualnost onoga što jest kozmos kao uređen svijet, svijet vrijednosti i onoga što to nije. To prevladavanje obmane ne znači i prevladavanje empirijskog, praktičkog, nego upućuje na unutarnju strukturu zbilje, na ono što taj svijet po sebi jest — ljepota: ali u njoj sadržana i mogućnost njena kvarenja, izokretanja istine kao i neprestanog priziva k iskonu i istinskom. Svijet — svoja obrazina i svoj smijeh, svijet — svoje lice i svoje naličje, nosi u sebi sva svoja proturječja, dvojnost i to su dvije Indije koje valja otkriti. Život, prostor, podrijetlo, stalni je upit duhu, »skulama mudraca«, a Držić postavlja na scenu nosioce tih tajni puštajući da se zapliću o vlastit govor, vlastite probleme, ne bi li pokazao kako takav svijet i takvi »ljudi nahvao« »smetaju svijet«.

Mitska slika kojom se koristi Držić jedan je način rješavanja zebnje, jedan od načina odgovora na upit svijeta i trenutka njegova vremena. Posluživši se legendarnim putovanjem, uobičajenim za Držićevo doba i slikama grotesknih bića, također u uporabi u doba humanizma i renesanse kao odjek starih magijskih i mitskih tradicija koje dopiru preko Platona i Plotina u filozofske spekulacije renesanse, Držić nastavlja na ezoteričku predaju u kojoj mag izvrće stvarnost, miješajući ozbiljno i šaljivo, zanos i ironiju, dva svijeta, ali više svojim iluzioniranjem pokreće pitanje o duhu, totalnoj zbilji i njenoj spoznaji: to je problem totalnoga znanja. Negromant govori svijetu o svijetu putem mita; govor je o načinu odgonetavanja tajne, o dopiranju do tog svijeta, predmeta znanja. Do spoznaje svijeta kao totaliteta koji potječe iz mističke spekulacije moguće je doći pretvorbom, obilazno, bila to magija, čarobno umijeće, demonska sila, pjev ili obrazina komedije. Držić odabire to potonje, izražavajući mit plastički, jezikom komedije, kao stav o svijetu, pojašnjenje dano imaginarnim opisom. Negromantov prolog iskazuje svu Držićevu antropologiju i aksiologiju, njegova filozofska shvaćanja u mitskom obliku. Negromant, mag i mudrac renesansnih rasprava o demonima, ikonografskih tekstova, astrolog, pogađač, vidovnjak, veliki vrač, demonska je sila, posrednik između višeg svijeta i nižeg, prirode i čovjeka, on je pokazatelj grotesknih deformacija ljudskog života, neljudskog svijeta koji se može razumjeti i razriješiti samo smijehom. On se u Držića stapa s folklorizmom: *Venera i Adon*, *Plakir*, *Grižula*, *Tirena*, *Arkulin*, igre su u kojoj prolaze povorke škrtaca, probisvijeta, starih ljubavnika, slugu i svodilja, vila i božanstava, to je mitološki teatar koji ima određenu funkciju u zbiljskom teatru punom

karikature i ironije, vedrine i prirodne erotike, tu se igra igra života i smrti, prizivaju se obredi starih vjerovanja, uskrsnuća i žrtvovanja. Karakterne suprotnosti: škrtost — rasipnost, ljudi-nazbilj i ljudi-nahvao, mladost — starost, odgovaraju kozmološkim i etičkim suprotnostima, modelu svijeta u kojemu vladaju kategorije Dobra i Zla:

— Griha i zle sreće svak ima na sviti,
bez griha nidan ni pod nebom živ človik

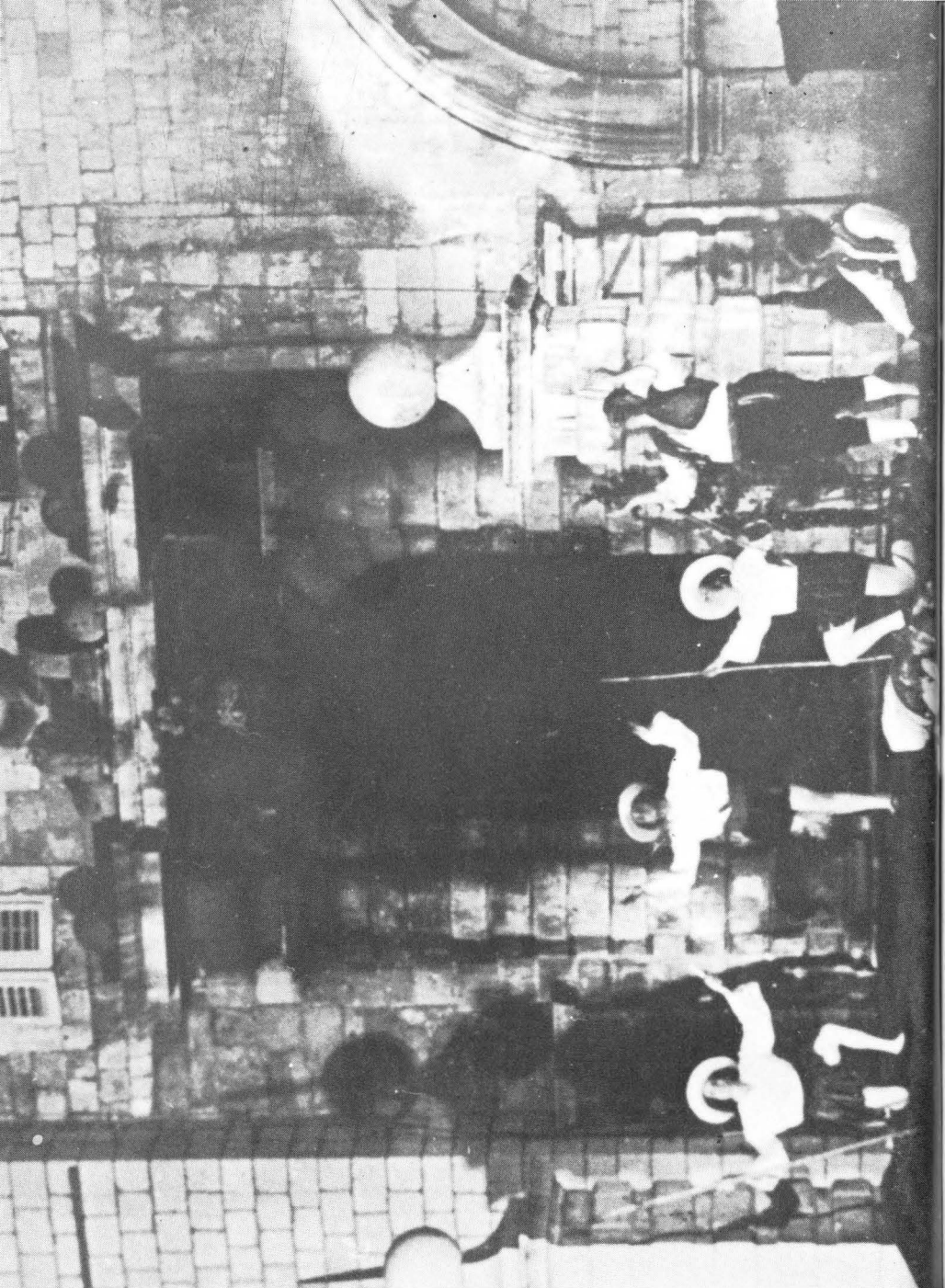
— — — — —
er nije človika tač blaga pod nebi
ki vraga velika ne ima pri sebi¹².—

Nasljednost grijeha čovjekova moguće je usporediti s vjerskim spisom Melanchtonovim *Confessio Augustana*, gdje se sâm taj fenomen razmatra kao nešto prirodno, a ne moralno. Čovjek je rođen s grijehom, a cijeli se život sažima u nucleus grijeha koji opstoji izvan individualne egzistencije, kao sveobuhvatna, univerzalna datost. Grijeh je pretpostavka, a priori data svakom pojedincu. Grijeh sam postavlja se dakle kod Držića kao mit o ljudskom rodu. Refleksija, motiv grešnosti ljudskog roda sastavni je dio velikog fundusa duhovnog čovječanstva, sastojina povijesti filozofije, religije, tema umjetnosti od najstarijih vremena do suvremenih tokova filozofije i književnosti.

Mit nastanka zlih ljudi rekonstrukcija je realnog koja pribire i njeguje slike koje u društveno-kulturnoj arei poprimaju uvid neumitnosti, prožimajući se s fantastičnim kao postupkom imaginacije koji upućuje na svoje vanjske komponente — mitografiju, psihologiju i religiju, kolektivno vjerovanje i folkloristički elemenat.

U prikrivenosti izvora govora i skrivenosti značenja probija se realni svijet čije nam je razumijevanje otežano. Držićevo doba prešutno prihvaća zastrtost značenja u kolokvijalnom. Svijest o zlu koje progresivno prodire u svijet, svijest o zarazi, proces degradacije u Držića su iskazani slikom nakaradnih pojava, demonskim čovuljcima, kao simbolom besadržajnog, dosadnog, mrtvog, kao takvog anti-duha, ne-bića, fantazme. Negromantov je prolog stoga, kojem se neprekidno vraćamo, jedinstveni izraz pjesničko-filozofske svijesti o materiji, zlu i praznini, etički i metafizički. To nakaradno, demonsko, iskazano je i kao komičko, groteskno i zlurado. Izlazak iz besadržajnog, dosadnog, mrtvog (na nagovor tjelesnog, čulnog, točnije: na nagovor žena), ulazak je u svijet

riječi, govora, produžetak i opet, ali s drugim značenjem, demonskog sâmog, sad unijetog u humanum. Demonsko se usremljuje na čovjeka, javlja se u čovjeku, čovjek preuzima demonsku masku, masku nakaradnosti, primajući na taj način u sebe sve svoje proturječnosti, svoje komične i ozbiljne, tužne i smiješne odredbe (smijeh kao unutarnja dimenzija komedije shvaćene kao *fictio*¹³), animalno i duhovno, sve mnoštvo nijansi demonskog, sve varijante zla. Zlo je materija u moralnom svijetu, i materija je, metafizički, zlo.

Više no ma koji drugi opis u našoj staroj književnosti, Držićev fantastični opis ulaska zla u svijet iluzionistički je snažan *credo filozofa*, jedinstveni odslik filozofske postave o svijetu kao svezi suprotnosti, sklada i nesklada, o plotinovskom jednom koje nastaje iz svega i svemu koje nastaje iz Jednoga. Nalazeći izvorište u neoplatoničkoj teurgiji, Držić se uklapa u tok renesansne koncepcije magičkog, pa kod njega nalazimo neke od aplikacija toga shvaćanja, kao na primjer magiju oživljavanja mrtvog, kipova, odnosno pasivnog elementa — sjetimo se samo mita o Deukalionu —, odnosno fenomena Plotinove simpatije koji dopire do prakse srednjovjekovnih maga i alkemičara (homunculi) i renesansne spekulacije o aktu i potenciji, prvoj materiji.

Antičke ideje o magijskom *Ja* koje preoblikuje svijet tame i patnje, gdje se sastaju ideje astrologije, nailaze na plodno tlo u našega Držića. Zajednička intelektualna klima mediteranskoga kruga ukazuje na povijesne analogije s obzirom na pobunu protiv racionalizacije a za priklon obožavanju vidljiva kozmosa i osjećaju učestvovanja u njegovu jedinstvu. Kozmički optimizam kao zbir ljubavi i mržnje, radosti i patnje u svemiru miješa se s koncepcijom o pra-grijehu, padu duše u materiju i ulaskom zla u svijet. Kod Držića su prisutna neka od osnovnih renesansnih filozofskih shvaćanja o duši uronjenoj u tijelo, o silasku u materiju, o sveukupnosti bića koje je sastavljeno od opreka, o iskonskom zlu (Plotinovo arhaia *ficis*) iz kojeg je moguće izići tek životom u vrlini. Držićeva etičko-religiozna postava zla nadovezuje se na neoplatoničko shvaćanje o duši, mišljeno ovaj put mitsko-pjesničkom slikom.

Tako je Negromantova priča mit o nesavršju svega stvorenog (a to se manifestira kao žudnja, čekanje, mješavinom strasti, patnje i smijeha). U smijehu se događa katarza — aristotelovski princip, sretan spoj između hedonističkog i moralističkog cilja pjesništva, a tu je istovremeno postuliran dignitet komedije kao mješavine smijeha i suza (katarza sâma dolazi u tkivu Držićeve komedije u sukobu između mitskih parova

EROS-THANATOS, npr. *Tirena, Novela od Stanca*), banalnog i neočekivanog, svijeta stvarnosti i zbilje.

Fantastični Držićevo svijet odslik je socijalno-kulturnog okvira, on pjesnički korespondira s estetskom strujom koja u svojoj osnovi ima pobunu prema strogo »racionalističkim« konceptijama s jedne, i tendenciju ka fiktivnom, imaginativnom, kao slobodi umjetničke riječi, s druge strane. Držićevo djelo konkretizira teorijske postavbe poetike njegova vremena (Petrićeve studije o čudesnom kao formalnom i svršnom principu pjesništva i o fikciji, na primjer, ili Gučetićeve filozofsko-teološki rukopisi, posebice rasprava *O duši*, pisana 1604. g. u Dubrovniku, koja upućuje upravo na platoničko-neoplatonistička i augustinijska tumačenja duše i spoznaje i na njihovo izvorište u mitskim predodžbama asirsko-babilonsko-egipatskih koje se obnavlja u renesansnim filozofskim spekulacijama, ili Gučetićevo razmatranja o slobodi volje koja se također dadu pratiti u pjesničkim ulomcima Držićeve misli).

* * *

Držićevo vjera i filozofija koja nam se ukazuje u struji njegove lirike i teatarskih djela afirmacija je njegova duha i težnji prema idealima istine, ljepote i dobrote. Obzorje Držićeve misli obzorje je našeg čovjeka onoga vremena, veće i šire od njegove fizičke datosti, sa svim bogatstvom sadržaja i ciljevima ljudskog nastojanja prema istim onim ciljevima na kojima su izrastale vizije »sretnih gradova« Morusa, Campanelle, Michelangela, našeg Petrića.

Konceptija sveopće »pravde« koja vlada u prirodi i u ljudskom životu u Držića je Sreća koja raspodjeljuje svima njihov usud. Sreća je zadovoljstvo sa svoje sudbine, snalaženje u okolnostima u kojima se čovjek zatekne, kao što se na moru mornar pokorava vjetrovima: to je praktička mudrost, bliska skepticima i epikurejcima, posve osobito dana u Držićevoj optimističkoj viziji života:

— *Vrag uzeo srjeću i nesrjeću. Fortunu pišu ženom ne zama; i dobro čine tu joj čas činit, ako se obrće sad ovamo sad onamo, sad na zlu, sad na dobru; sad te kareca, a sad te duši. Tko joj je kriv? Ma bogme je ona meni kriva! —¹⁴.*

Držićeve male filozofske slike koje odjednom zasvijetle u monolozima pastira dubrovačkih seljaka slika su njegova filozofijsko-umjetničkog creda. Svetkovine zemlje gdje »nebeska māna na zemlju pada« (Grižula), slike su Držićeva poganstva, svetkovine tijela i ljubavi, sjedinjenja neba sa zemljom. Kad je riječ o Držićevu poganstvu, valja reći da je to poganstvo kao i poganstvo renesanse općenito, ne samo književni ukus vremena, pomodarstvo, nego izraz težnje za formiranjem osobne pjesničke teologije, jedne nove mitologije koja se inspirira mladošću antičkih bogova, njihovom ljepotom i snagom, unutaršnjom dinamičnošću koju renesansa nalazi u hermetičkim i gnostičkim spisima, traktatima, stvarajući osobnu teologiju, fuziju istine i pjesništva, realnog i idealnog, dvaju poredaka svijeta, svijeta pojavnosti kao fikcije i svijeta stvarnosti, zambilnosti, koji imaju nejednak ontološki značaj.

Male Držićeve slike pak imaju tu čudesnu moć, one u sebi nose neke od temeljnih sadržajnica renesansnih koncepcija prirode i čovjeka. Poganska božanstva, Kupido, Venera, Dijana, vile kreposti, sve njih povezuje jedna sila — Eros. Spomoću ljubavi moguće je prodrijeti u tok simpatija koje vezuju nebo i zemlju i omogućuju sveopća suglasja bića. Držićevi mitski likovi na taj način gube aureolu čudasnog, oni su projekcija upad u stvarnost, dodatak i pojašnjenje tog stvarnog, silnica snaga, uzročnik međusobne privlačnosti bića. To je gotovo izravna transpozicija Ficinove ideje ljubavi: »... Dijelovi ovoga svijeta, kao udovi jedne životinje, svi ovise o jednoj ljubavi i uzajamno su povezani prirodnom zajednicom«. ¹⁵ Zemna sudbina čovjekova, puna plača i smijeha, preokupacija je Držića pjesnika i čovjeka, zaokupljenog praktičkim problemima, punog životne mudrosti, zabrinuta za život vlastitoga grada, za političku zbilju svog vremena.

* * *

Držićeva egzaltacija zemaljskog života (»I poč š njim u zemaljski raj, gdje ima što se žudi...«, Dundo Maroje, I, 2), neposrednog životnog osjećaja, ujedinjuje zemaljsko i božansko kroz etape krivnje, patnje, očišćenja i ekstaze, što se najljepše uočava u *Tireni*, buđenja čovjekove duše koje se podudara s kompletnim pejzažem kao kompleksom značenja. Kamen, voda, stabla, naseljena su vilama, puna raskošja ljubavi, ona su snaga koja pomaže nemoćnima, njima se obraća zaljubljeni nesretnik, onemoćao starac, iznevjerena žena: priroda ima uši, ona čuje

vapaje mladića, ona predstavlja zadovoljenje potreba koje čovjek više ne može ili ne umije riješiti. Pojam prirode ima kozmičku akcentuaciju, obilje podznačenja. Pojedinačna se priroda utječe univerzalnoj prirodi koja postaje sinonimom *slobode, utjehe, realizacije sreće, dobra i radosti*. Združenje čovjeka s prirodom predstavlja svjesno, voljno združenje pojedinačnih volja s cjelinom zbivanja. Stoička ideja univerzalne simpatije ima kod Držića fizičku osnovu. Pojam čovjeka, njegova dostojanstva i slobode njegove prirode postaje odjek teza neoplatonizma o sreći i sudbini ljudskog roda koje se konkretiziraju u melodici Držićeva stiha koji odiše proživljenošću i jednostavnošću mišljenja jezičkog aparata:

— *Goro pusta, goro i gluha, tebi govorim, tebi se tužim, er ljudi ogluhoše, — ne ima se komu pripovijedat — (Držić, Grižula).*

Jednako i Ljubmirova tužaljka:

— *Vaj, s kijeim govorim? komu li kažem ja
grozni plač ki tvorim s čemerom od zmiija,
kamenju i granam i vodi studeni
i pustim sim stranam i gori zeleni?
Komu se tužim ja? glusima dubravam?
u vjetar da li tja sve riči mē davam?*

.

*Bolje je, vaj, meni prieku smrt sad zvati
u gori zeleni ka mi se će ozvati,
ka me će izbavit ljuvene gorkosti
a mira dobiti i vječne radosti —*

(Tirena, I)

I satir kojeg muči ljubavni jad:

— *O zeleni luzi, o vode studene,
u ljuvenoj tuzi pomozte sad mene!*

.

*Mnokrat ste ljuvenim utočište bili
i granam zelenim radosti njih krili;*

(Tirena, IV)

Isti taj čovjek jest i onaj nasmiijano suočen sa svijetom patnje, sa svijetom zla, suprotstavljen starom i mrtvom svijetu, to je filozofija Po-meta, apologija užitku, zdravlju i trbuhu, prijateljstvu:

— *Ljubav je živiti s druženim junáci,
rujno vince piti s dobrim veseljaci,
popievke veselo junačke spievati
i činit sve selo u igri stojati —*

(Tirena, III)

Valja se samo ustaviti na pejzažima stola što ih Držić majstorski crta u *Dundu Maroju*, pa da nam se ukaže slika životne naslade, pohvale zdravu duhu u zdravu tijelu, pohvale živu čovjeku koji igra i s komedijom i sa srećom u kojoj igri on ostaje pobjednikom:

— ... i na tri škunde kupi par fadana; i kupi par kapuna velicijeh, da znaš škud za nje dat; i kup' animelâ, i pođ u picikarulu moga, da ti da mortadela i salčica, što će bit za svu ovu nedjelju ... —¹⁶

— Or bene, u toj plitici još bude dobre slanine na tudešku, i dobroga vitelja mesa, a s rjepicom i s kupusom u jusi ... ijem, a lačan sam; što veće ijem, to sam lačniji. A plitica kao se ispražnjuje, tako jedan na nožu i primeće u pliticu sad kapunića, sad guščicu, sad jezik slan, sad sufridžatu ovoliko debelu; a brinc ide uokolo, a mi ijesimo, a sve lačni. A para nam sad smo sjeli na trpezu, a tri ure su prošle, a u delicijah smo, u raji smo; pak se na slano, pečeno! Oh, oni odor, odor za svakoga nemoćnika ozdravit! ... I poču š njim u zemaljski raj, gdje se ima što se žudi; a riječi ću ostavit i isповijedat mirom pečeno i vareno«, — i dalje:

— ... Gledam ali je guska, ali što drugo: onoliko velika kopuna moje oči nigda nijesu prije vidjele. Ispečen? Gledah ali je isprigan ali je ispečen: imaše njeku hrustu na sebi koja mi oči zanošase, srce mi veseljaše, apetit mi otvoraše. Oko njega dvije jarebice oblahne, a

sok iz njih rosi... i polovica zadnja od zečica, lardica
okolo nazadijevana, a garofalići neistučeni nakičena,
koja para na trpezi mirisom da stvaraše veselo drago
prolitje;... I u tzejijeh delicijah stojeći u kontemplaci-
joni, bijeh otišao in estasis —

Realist u doživljaju stvarnosti, pjesnik u izricanju te realnosti, Držić jest duboko u životu svog čovjeka, svog vremena i tako ih i unosi na scenu. Zadovoljenje prirodnih potreba koje vodi do ekstaze, hedonističko, pravo i potpuno, životno je prisutno, to je ta mudrost »gospodara od svega«, sladost koja razbija svu »tamnu tamnost« ovoga svijeta.

Držićevo je djelo uklopljeno u cjelinu misaonih stremljenja o temeljnim problematskim pitanjima o čovjeku, što je istovremeno i put mislioca, pjesnika, filozofa, znanstvenika, maga, koji svi imaju neposredno odredište — obraćaju se izravno određenom slušateljstvu.

Neiscrpnii intelektualni nagon kao osnova onih koji kreću tim putem uvjetovao je i filozofsko-mitološki krug tema i motiva u uskoj vezi s društvenom praksom Držićeva vremena. Iz okvira egzistencijalnoga iskustva, iznoseći moralno-socijalne ideje, skrovito i uvijeno, a ponegdje i vrlo otvoreno, uspostavljajući pritom ravnovesje etike mjere i pravde, rađa se mitska riječ, pjesnički snažna. Intelektualni nagon Držićev potražio je upravo mit kao oblik pjesništva koji izriče *istinu, umovanje i akciju* istodobno, naime *obred* koji i sâm na kraju, kao završetak postoji kao — pjesma. Držićeva je misao napučena slikama, oživljena naukom smijeha, parabolička kao što je parabolički Negromantov govor, njegova moć oživljavanja neživog. Sudbina čovjeka javlja se u apokaliptičnoj i tragičkoj kontradiktornosti kojoj je scena društvo, ali je taj društveni život čini se osuđen na obmanu, a istina nosi svoju obrazinu. Držićevo neoplatonijanstvo — prikazba *punctum flexus contrarii* — kristalno je formulirano u stihovima iz *Pjesni ljuvenih*; koje tu navodimo:

*Ma sada poznam ja er sve što svit ljubi
u vjetar ide tja i sve se, jaoh, gubi;
nego što slidimo put višnje dobrote,
u kojoj vidimo sve vječne ljepote.*

*Život naš — kratak dan, žuđenja — nemoći,
svjetovna dobra — san, a naši dni — noći!
Zatoj noć ođimo svjetovne tamnosti,
a sunce slidimo od višnje svitlosti,
čim nam je dana moć po božjoj milosti,
pri neg nas smrtna noć obujmi mrklosti. —¹⁷*

Problemi kozmosa, čovjeka, razlistavaju se kroz mrežu opreka: ŽIVOT — KRATAK DAN, ŽUĐENJA — NEMOĆI, SVJETOVNA DOBRA — SAN, NAŠI DNI — NOĆI, nadalje LJUDSKO — NELJUDSKO, ROĐENJE — SMRT, LJUBAV — SMRT, IGRA — SMRT, SMRT — USKRSNUĆE. Čitavo mnoštvo antinomija kritičke misli renesanse rješava Držić osobnim jezikom komedije, nevino nuđajući zavjetne darove, srce i liru, poput lica iz svojih komedija.

Držićeve svjetonazor, vidjeli smo, sadrži nekoliko osnovnih motiva filozofijske svijesti. Veličanje čovjeka sa svim njegovim vrlinama i manama, socijalno određenim (život Dubrovačke Republike i kritika toga društva — lakomost, jezičenje, gramzivost, gizda, ludost, sve do idejne kritike), predstavlja osobit fenomen.

Ako jest, kao što piše Bazala, »kulturni život po radu prošlih vjekova dar i užitak, što ga čovjek prima kao svijetlu iskru, a po zadaći sadašnjosti, on je dugovina, koju treba po najboljim silama, po najboljem znanju i nastojanju isplatiti... i kao uvećanu glavnicu idejnih vrednota predati potomstvu i tako mu stvoriti povoljnije uslove života«¹⁸, tada Držićevo djelo predstavlja dugovinu koju odista valja nastojanjem nadoknaditi i isplatiti, istražujući u čemu se sastoji taj dar što nam ga on ostavi u okviru cjelokupne hrvatske filozofske baštine, primajući to »veliko srce koje stoji vazda pripravno za poslužiti vam«, prema riječima kojima se Držić obraća svojim prijateljima (posveta *Pjesni ljuvenim*).

BILJEŠKE

- 1) U: T. Sabljak, Teatar XX stoljeća, MH, Split, Zagreb, 1971.
- 2) Marin Držić, Skup, IV, 5 (Rešetar, Stari pisci hrvatski, JAZU, Zgb, 1930).
- 3) Marin Držić, *Tirena*, III 923 (ib.).
- 4) Branko Gavella, Londonski kazališni dojmovi, u: *Književnost i kazalište*. Kolo, Zagreb, 1970.
- 5) Hektorović, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, stih 1219-1232.
- 6) Držić, *Dundo Maroje*, Prolog.
- 7) Julii Caesaris Scaligeri viri clarissimi Poetices Libri Septem, 1586.
- 8) A. Buck, *Italienische Dichtungslehren vom Mittelalter bis zum Ausgang der Renaissance*. Zeitschrift für Romanische Philologie, H. 94. Tübingen 1952.
- 9) Držić, *Novela od Stanca*, 91-94.
- 10) Držić, *Dundo Maroje*, I, 2.
- 11) Držić, *Tirena*, V, 1647-1650.
- 12) ib., II, 822, 823 i 829, 830.
- 13) Usp. Vincenzo Maggi, *De ridiculis*, 1550. »Ficta vero turpitudine est verae turpitudinis veluti pictura quaedam«, In Aristotelis Librum de Poetica.
- 14) Držić, *Dundo Maroje*, IV, 358.
- 15) M. Ficino, *Commentarium in Convivium Platonis De Amore*.
- 16) Držić, *Dundo Maroje*, I, 2.
- 17) Držić, *Pjesni ljuvene* (23).
- 18) A. Bazala, *Filozofijski portret Franje Markovića*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Liber, Zagreb, 1974.